

HZ. ALİ CENKNAMELERİNDE TOPLUMSAL KONUMLANDIRMALAR: ‘KAN KALESİ CENGİ ÖRNEKLEMİ’

Social Positioning in Hz. Ali’s Cenkenames: ‘The Example of Blood Castle Cenk’

Gesellschaftliche Positionierungen in den Hz. Ali Cenkenname: “Am Beispiel der Schlacht um die Festung Kan”

Tuğrul BALABAN*

ÖZ

Edebi metinler ister sözlü isterse yazılı geleneğe ait olsunlar ortaya çıktıkları dönemin izlerini taşırlar. Bu izler kimi zaman doğrudan kimi zaman alegori ve semboller aracılığıyla kendini gösterir. Özellikle sözlü gelenek, toplumsal kodların nesiller boyu aktarılabilmesi amacıyla söz konusu toplumsal içeriğe uzak değildir. Ne var ki çoğu zaman asırları bulan oluş süreci, bu izleri anlatı malzemesinin derinliklerine gömer. Bu durumlarda anlatı, kolektif şuurlatını harekete geçirerek bahsedilen işlevini yerine getirmeye devam etse de böylesi bir işlevin nasıl gerçekleştiği kolayca anlaşılabilir. Modern bilim, psikanaliz, mit, *arketip*, kolektif şuurlatı vb. kavramlarla edebi metnin bireyi ve toplumu eşzamanlı etkileyen işleyişinin bu kısmını aydınlatmaya çalışır. Gerek yapısalılık gerekse psikanalist edebiyat kuramı, edebiyatın sözü edilen mekanizmasını kavramaya çalışır. Bu bağlamda Hz. Ali Cenkenmeleri, ortaya çıkarıldıkları dönemi kavrayabilmek adına eşsiz kaynaklardır. Çalışmada “Kan Kalesi Cengi” adlı metin yapısal özellikleri üzerinden analiz edilmeye çalışıldı. İslam, Hz. Muhammed ve İmam Ali’nin nasıl konumlandırıldıkları olay örgüsü etrafında incelendi. Bu bağlamda anlatının nasıl bir toplumsal konumlandırmayı işaret ettiği belirlenmeye çalışıldı. İmam Ali’nin metnin

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi FEF TDE Bölümü Nevşehir/Türkiye. tugrulbalaban@nevsehir.edu.tr.

kurgusuna ne şekilde tesir ettiği somut örnekler üzerinden tespit edildi. İlk olarak Hz. Muhammed'in İslam toplumunun merkezindeki konumu, Allah tarafından seçilmişliği olay örgüsü üzerinden ele alındı. İmam Ali'nin Hz. Muhammed ve Allah tarafından seçilmiş, İslam'ı temsil eden işlevi benzer şekilde gösterildi. İslam'ın putperestlik, Hristiyanlık ve Musevilikten üstünlüğünün Hz. Ali'nin eylemleriyle gösterilmesi tahlil edildi. Hz. Ali'nin İslam'ı temsil edişinin metinde cihat ve ilim şeklinde iki yönlü ele alındığı tespiti üzerinde duruldu. Söz konusu iki yönlü anlatımın olay örgüsündeki görünümü analiz edildi. Ehli Beyt olarak adlandırılan peygamber ailesinin metin içerisindeki görünümünden hiyerarşik bir sıralamaya ulaşıldı. Benzer bir şekilde İslam toplumunda Hz. Muhammed ve diğer Müslümanlar arasındaki farkın İmam Ali ve diğer sahabeler arasında metin içerisinde aynen kurgulandığı, metindeki olayların İslam'ın ortaya çıkış ve yayılma kronolojisinden çok İmam Ali'nin kendi hayatıyla paralel ilerlediği görüldü. İmam Ali'nin macerası ile Hz. Musa'nın macerası arasındaki metinlerarasılık üzerinde duruldu. İslam'ın bir din olarak ele alınışı itikat ve amel olarak iki parçalı bir yapı şeklinde düşünülecek olursa metin boyunca ilkinin "şehadet" kelimesi ile ikincisinin ise "cihat" kavramıyla sembolize edildiği görüldü. Günümüzde de ciddi bir mesele olmaya devam eden İslâm-cihat ilişkisini işleyen tarihi kaynaklardan biri olan cenknameler gibi edebi anlatıların da bu bağlamda toplumsal kodları belirlediği ve sonraki kuşaklara aktardığı gösterilmiş oldu. Özellikle göçebe toplum, savaşçı lider ve savaş ekonomisi üzerinden yapılacak okumalara katkı sunuldu. Bütün bunların sonunda Hz. Ali Cenknameleri'nin İslam toplumunun kolektif bilincinin tespit ve tahlilinde çok önemli bir işleve sahip olduğu görüldü.

Anahtar Kelimeler: Cenknameler, Hz. Ali, metin tahlili, toplumsal konular, kolektif şuuraltı.

ABSTRACT

Literary texts, belonging either to oral or written tradition, bear the traces of a period in which they have emerged. These traces sometimes manifest themselves directly, and sometimes through allegory and symbols. Especially oral tradition is not far from social context in question, in order to pass social codes down to the next generations. However, formation process, which has usually continued for centuries, embeds these traces into the depths of narrative material. In such cases, although narrative continues to fulfil the mentioned function by stimulating collective subconscious, it is not easily understandable how such function occurs. Modern science tries to illuminate this part of the functioning of literary text, which affects simultaneously individual and society, through concepts such as psychoanalysis, myth, archetype, collective subconscious etc. Both structuralism and psychoanalytic literary theory try to comprehend the above-mentioned mechanism of literature. In this context, Hz. Ali's Cenkennames are unique source for comprehending the period in which they were emerged. In our paper, we tried to analyse the text titled Blood Castle Cenk (Kan Kalesi Cengi) over its structural properties. We analysed how Islam, Prophet Muhammed, and Imam Ali were positioned in the text around storyline. In this context, we tried to determine what kind of social positioning narrative has pointed out. We determined Imam Ali's influence on the construct of the text through concrete examples. Firstly, we addressed Prophet Muhammed's position in the centre of Islamic society and his chosenness by Allah over the storyline. In a similar manner, we showed Imam Ali's function, which had been chosen by Prophet Muhammed and Allah and which represents Islam. Superiority of Islam to Idolatry, Christianity and Judaism were showed by Imam Ali's actions and analysis of this was made. We dwelt upon determination that Imam Ali's representation of Islam was addressed bilaterally as jihad (holy war) and scholarship (science) in the text. We analysed the appearance of this bilateral narration in the storyline. We reached to a hierarchical order of the prophet family, named Ahl al-Bayt, from their appearances within the text. Similarly, we determined that the difference between Prophet Muhammed and other Muslims in Islamic society was fictionalized exactly the same within the text between Imam Ali and other sahabas (companions of Prophet Muhammed), and that the events in the texts go parallel with Imam Ali's own life rather than chronology of Islam's emergence and spread. We dwelt upon intertextuality between Imam Ali's and Prophet Musa's adventures. If we think of Islam as a religion in a two-piece structure as itiqad (faith) and amal (action), we see, throughout the text, that the former was symbolized by the kalima shahadah (the word/the declaration of testimony of faith), and the latter by the concept 'jihad'. We have shown that literary narratives, such as cenkennames that are one of historical sources treating the Islam-jihad

relationship, which is even today a serious issue, determined social codes in this context and passed them down to the next generations. We prepared ground for the future readings on nomadic society, warrior leader and war economy, in particular. As a result of all of these, it was seen that Imam Ali's Cenknames had an important function in determining and analysing collective consciousness of Islamic society.

Keywords: Cenknames, Hz. Ali, text analysis, social positions, collective subconscious.

ZUSAMMENFASSUNG

Literarische Texte enthalten unabhängig ihrer mündlichen oder schriftlichen Überlieferung Spuren der Zeit, in der sie entstanden sind. Diese Spuren offenbaren sich manchmal direkt, manchmal durch Allegorien und Symbole. Dabei liegt insbesondere die mündliche Überlieferung zum Zwecke der Weitergabe gesellschaftlicher Codes an die nächsten Generationen nicht weit entfernt vom betreffenden sozialen Inhalt. Jedoch begräbt der mehrere Jahrhunderte andauernde Entstehungsprozess oft diese Spuren tief im Erzählstrom. Wenn auch die Erzählung in diesen Fällen durch Aktivierung des kollektiven Unterbewußtseins weiterhin ihre Funktion erfüllt, so ist es aber dennoch nicht leicht zu verstehen, wie eine solche Funktion realisiert wird. Die Moderne Wissenschaft versucht mit Begriffen wie Psychoanalyse, Mythos, Archetyp, kollektivem Unterbewusstsein diesen Teil der Funktion des literarischen Textes, der das Individuum und die Gesellschaft gleichzeitig beeinflusst, zu beleuchten. Sowohl der Strukturalismus als auch die psychoanalytische Literaturtheorie versuchen, den genannten Mechanismus der Literatur zu begreifen. In diesem Zusammenhang handelt es sich bei den Hız. Ali Cenknamer (Kriegsbücher über Imam Ali) um unschätzbare Quellen, die dazu beitragen, den Zeitraum, in dem sie entdeckt wurden, zu verstehen. Die vorliegende Arbeit versucht den als "Schlacht um die Festung Kan" genannten Text über seine strukturellen Eigenschaften zu analysieren. Die Art und Weise, wie der Islam, Prophet Muhammed und Imam Ali hierin positioniert wurden, wurde in unserer Analyse rund um das Handlungsgeflecht untersucht. In diesem Zusammenhang versucht die Analyse zu bestimmen, auf welche Form der gesellschaftlichen Positionierung die Erzählung hinweist. Über konkrete Beispiele wird konstatiert, wie Imam Ali die Annahmen des Textes beeinflusst hat. Zuerst wird die zentrale Rolle von Prophet Muhammed, die er in der islamischen Gesellschaft einnimmt, seine Auserwähltheit durch Allah über das Handlungsgeflecht behandelt. Die Bestimmung von Imam Ali durch den Propheten Muhammed und durch Allah, seine Funktion als Vertreter des Islam wird in ähnlicher Weise dargelegt. Die Demonstration der Überlegenheit des Islam gegenüber dem Götzendienste, dem Christentum und dem Judentum durch die Aktionen des Imam Ali wird in der Studie analysiert. Die Analyse erwähnt auch die Feststellung, dass Imam Ali nach Angaben des Textes den Islam über zwei Dimensionen vertritt, zum einen über die Dimension des Krieges und zum anderen über die Dimension der Wissenschaft. Der Stellenwert des Bildes, das aus dieser zweidimensionalen Erzählung resultiert, wurde im Handlungsgeflecht ebenfalls analysiert. Man erlangte über das Bild der Ehli Beyt genannten Prophetenfamilie im Text eine hierarchische Reihenfolge. Ebenso verdeutlicht die Studie auch, dass in dem analysierten Text der Unterschied

zwischen dem Prophet Muhammed und anderen Muslimen genauso fikionalisiert wurde wie der Unterschied zwischen Imam Ali und den übrigen Weggefährten von Prophet Muhammed und dass die im Ereignisse im Text weniger mit der Entstehungs- und Expansionschronik des Islam als vielmehr mit dem Leben von Imam Ali parallel verliefen. Die Analyse behandelte auch die Intertextualität zwischen den Erlebnissen von Imam Ali und den Erlebnissen von Prophet Moses. Wenn man sich den Islam von der Behandlungsperspektive her als eine Religion vorstellt, die sich auf eine zweiteilige Struktur stützt und zwar auf die Dimension des Glaubensbekenntnisses (itikat) und auf die Dimension des religiösen Verhaltens (amel), so ist in dem ganzen zugrundegelegten Text zu sehen, dass die erste Dimension mit dem Begriff "Märtyrertod" (şehadet) und die zweite Dimension mit dem Begriff "Glaubenskrieg" (cihat) symbolisiert wird. In diesem Zusammenhang wurde auch darauf hingewiesen, dass literarische Erzählungen wie Cenname (Kriegsbücher), die eine der historischen Quellen bilden, welche sich mit dem aus heutiger Sicht immer noch ernsthaft problematischen Verhältnis zwischen Islam-Jihad befassen, die gesellschaftlichen Codes bestimmen und diese an die nächsten Generationen weitergeben. Mit der Studie wurde ein Beitrag in Lesungen geleistet, die sich mit der Nomadengesellschaft, dem kriegerischen Führer und der Kriegsökonomie befassen. Am Ende all dieser Feststellungen stellte sich heraus, dass die Kriegsbücher über Imam Ali bei der Feststellung und Analyse des islamischen Bewusstseins eine sehr wichtige Funktion haben.

Schlüsselwörter: Kriegsbücher (Cenname), Imam Ali, Textanalyse, gesellschaftliche Themen, kollektives Unterbewusstsein.

Giriş

Ulusların somut/soyut varlıklarının, miraslarının ve tarihi gelişim tabakalarının kimlik belgeleri 'kültür' olarak tanımlanır. Sözlü anlatım, kültür aktarımının en doğal aracıdır. Halkın irfanı, hafızası, göreneği, dünya görüşü ve inancı gibi değerlerin kabul gördüğü şekliyle değiştirilmeden korunmasını ve aktarılmasını sağlayan, anlatımın ve anlatının gücüdür. Yazı, iletişim kurmanın bir başka yolu olsa da çeşitli sebep ve endişelerle bilinçli ve kısıtlı söylemin sembollerle ifadesidir. Sözlü anlatım ise ritüel bir tavidir ve aktarımın şekli değişse de özünü korur. Gelenekte korunarak taşınan beden dili, jest ve mimikler, vurgu ve canlandırma yoluyla sonraki kuşaklara aktarmanın Türk kültüründe karşılık bulmuş en mükemmel şekli sözlü anlatımdır. Paul Ricoeur'a göre söz, "Görünür referanslarının sağladığı anlam-yönlendirme potansiyelinden dolayı herhangi bir anlamı en sahih ve doğru biçimde aktarma konusunda çok daha etkin ve imtiyazlı"dır (Göka vd., 1999: 207). Anlamın oluşmasında söz tek başına belirleyici değildir; onunla birlikte bağlam da etkin bir rol oynar ki bu da anlatı ve anlatımın imkanlarını kullanmanın metnin alıcıya doğru bir şekilde aktarılabilmesi için ne derece önemli olduğunu gösterir.

Mitolojik bilgi toplumların evren ve unsurlarını tanıma, yönetme veya korunma maksadı ile tecrübe ve aktarım yolu ile öğrenilen bilgidir. Sözlü gelenek, toplumların şuuraltında muhafaza ettikleri normatif değerleri, soyun kendinden sonra geleni korumaya dair istemsiz içgüdüsel tepkisinin sonucu olarak, naklederek kimliği ve toplumu yaşatır.

İnsan benliğini oluşturan kendi tecrübelerinden çok aktarım yolu ile elde ettiği kazanımlardır. Öyleyse doğuştan itibaren gelişmeye başlayan bilincin öncesi ve dış etki yoluyla yaşam evreni içerisinde hazır bulunan çerçevesi psikenin oluşumunu sağlar. Carl Gustav Jung, insanın tecrübeleri dışında kimliğinin oluşmasında etken bir şuuraltının varlığını savunur.¹ Birey atalarının yansımasıdır. Kişilikte var olan bir değer ya da davranış uygun koşullar oluştuğunda kendiliğinden ortaya çıkar (Jung, 2005: 57). Toplumun en iptidai inanmaları dahi kolektif şuuraltında saklaması, koruması ve sorgulamadan inanmayı sürdürmesi geleneğin yaşama gücü olarak da ifade edilmektedir. Kolektif şuuraltı olarak adlandırılan yapı daha çok arketipleri, ilk örnekleri tanımlar. Arketip, mitolojik bilgi çağına ait bir kavram olarak kutsanan,

1 Bu bağlamda Kemal Karpat, Balkan Türklüğünün kendi kimliklerini koruyup sonraki kuşaklara aktaran en önemli araçlardan biri olarak destan, hikâye ve şarkı gibi halk edebiyatı verimlerini sıralar ki bu Jung'un tespitlerini doğrulayan tanıdık bir örnektir (Karpat, 2011: 9).

değişmez ritüel davranışı, ilk örnek/ilk modeli karşılar. Her anlatım/aktarım arketipin yeniden yorumlanması ile oluşur ki bu da daha çok sözlü geleneğe üretilen bilginin denetlendiği ve bu yolla normları oluşturduğu sonucunu verir.

Cenkenameler

Türk-İslam medeniyetinin ürünü olarak Anadolu Türk sahasında ortaya çıkan cenkenameler, ideal insan/kahraman tipini işleyen eserlerdir. Fuat Köprülü'nün tespitlerine göre Hz. Ali'nin Salsal adlı dev ile mücadelesini tasvir eden manzum ve mensur Salsalnâmesi 13. yüzyıla ait olup cenknâme geleneğinin ilk örneklerindedir (Köprülü, 1998: 253). İslamiyet'in kabulü ile eski Türk destan geleneğinin devamı olarak yeni dünya görüşünü yansıtır mahiyette üretilen destan metinlerinde işlenen ana konu, öncelikle Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar ile Türklerle Müslüman olmayan Türkler ve diğer milletler arasındaki mücadelelerdir. İslamiyet'ten önceki dönem Arap ve Fars edebiyatından izler taşısa da İslâmi bir anlayışın ürünü olan cenkenameler Türk dünya görüşü ile yoğrulmuş 'örnek tip insanın' teşekkülüne zemin hazırlamışlardır (Çetin, 1997: XXVIII). Cenkenameler önceleri Arapça ve Farsçadan tercüme yolu ile Türkçeye aktarılırken daha sonra halk arasında kabul görmüş ve Anadolu'da Türkçe yazılan cenkename geleneği oluşmuştur.

Daha çok Eski Anadolu Türkçesinin dil özellikleri ile yazılan Hz. Ali cenknâmeleri manzum veya mensur olmakla birlikte az sayıda manzum-mensur karışık tertip edilmiş nüshaları da vardır. Günümüze kadar tespit edilen ya da kaynaklarda yer verilen metin sayısı 40 kadardır (Aykaç, 2017: 36).

Sözlü edebiyat geleneğinin ürünü olarak kahraman kimliği etrafında anlatılan cenkenameler 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da yazılı olarak da telif edilmeye başlanır ve Balkanlardan Türkistan'a kadar yayılır. Manevi yönü ağır basan 'veli' tipini de bünyesine dahil ederek 'gazi' tipinin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Cihana hâkim olma, nizam verme ideali ile İslâmi idealleri yeni bir amaç doğrultusunda birleştiren Türkler, din uğruna savaşı yaşam biçimine dönüştüren gazi tipinin öyküsünü kendi kimlikleri olarak benimserler (Kaplan, 2001: 112-119).

Hz. Ali dönemini konu edinen anlatıların destanın tarihiliği bağlamında kısmen gerçek olaylara dayandığı söylenebilir de daha çok menkıbevi bir üslubun hâkim olduğu, olağanüstülük ve mübalağanın anlatıya egemenlik kurduğu söylenebilir. Yine işlediği dönem sebebi ile cenkenmelerde mezhep taassubu da görülmez.

Sözlü anlatıların yanı sıra elyazması, taş baskı ve matbu olarak pek çok kopyası bulunan cenkenmeler, özellikle Latin harfli baskılarda bazı farklılıklar da göstermektedir. Hikâyelerin önemli bir kısmının nazım nesir karışık yapıya sahip olması Türk hikâyeye anlatma geleneğinin esere önemli etkileri olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Yapılan baskıları dışında cenkenme anlatma geleneğinin günümüzde devam ettiği ve bazı cenkenlerin sözlü gelenekte varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Sözlü gelenekte varlığını sürdüren metinlerden biri olan ve incelemeye konu edilen Kan Kalesi Cengi'nin 17. yüzyılda istinsah edildiği bilinmektedir (Atalan, 2008: 13).

Kan Kalesi Cengi'nin Tahlili

Kan Kalesi Cengi, klasik Doğu anlatılarına uygun olarak çerçeve bir hikâyeye ile başlar. Söz konusu çerçeve anlatının ismi '*Sa'd bin Ubbad'ın Sünnet Düğünü*'dür. Olayların başlangıç noktası olarak kabul edebileceğimiz bu hikâyeye, aynı zamanda bir zincir şeklinde birbirine bağlanan anlatıların son noktası, çemberin kapanış noktasıdır da. Kan Kalesi Cengi, tıpkı dünyanın bir noktasından başlayıp aynı istikamette sürdürülen ve başladığı noktada sona eren bir yolculuğun hikâyesi gibidir. Bu bağlamda hikâyeye, anlatı eylemleri (karşılaşma-çatışma) açısından metnin fiziksel ve semiyotik bütünlüğünün varoluşsal bir parçasıdır. Böyle olduğu için de bahsedilen iç anlatıların gerek sıralanışı gerekse içerdikleri eylemlerin kurgulanışı, çemberin doğası gereği bütünlüğü mümkün kılan bir niyeti, Eco'nun 'metnin niyeti' (2012: 41) dediği, dizgelenişin varlığının bir sonucu olan, zaman zaman anlamları yakalanabilir gösteren niyeti öne çıkarır.

"Sa'd bin Ubbad'ın Sünnet Düğünü" adlı parça Kan Kalesi Cengi için bir tür giriş işlevi de görür. Olayların başlatılması, kişilerin tanıtılması ve toplumsal kabuller açısından hikâyenin oturtulacağı zemin olarak kurgulanmış gibidir.

Resul-i Ekrem'den önce Medine'nin padişahı olan Sa'd bin Ubbad İslâm'ı kabul eder, İslam saflarına katıldıktan sonra padişahlığı Resul-i Ekrem'e bırakır, kendisi onun bayraktarı olur. Oğlunu sünnet ettirmek için Resul-i Ekrem'den izin ister, talebi kabul edilince bir kurban kestirip ona ikram eder. Kırk gün kırk gece süren düğünde Medine dışından gelenler ağırlanır. Sonrasında sıra Medine ahalisine gelir. Sa'd önce Resul-i Ekrem'i sonrasında da İmam Ali'yi davet eder. İmam, daveti kabul eder ancak hediye olarak götürebileceği bir şeyi olmadığı için hüznülenir. Fatimatü'z-Zehra'nın gideremediği bu düğüm, sonrasında başlayacak bir yolculukla çözülecektir.

Kısaca özetlenen bu bölüm, ayrıntılara inildiğinde toplumsal hiyerarşinin kurgulanışı ve bu sırada kişilerin konumlandırılışı açısından oldukça önemlidir. Her şeyden önce Hz. Muhammed'in metin içerisinde nasıl anlatıldığı dikkat çekicidir. Hz. Muhammed, bir yandan peygamber olarak dini hiyerarşinin zirvesindeyken, padişah niteliğiyle idari prizmanın da en üst noktasında konumlandırılmıştır.² Böylesi bir konumlandırmanın niteliğini, Medine'nin eski padişahının sünnet düğünü için izin almak istediği şu cümlelerde görmek mümkündür:

“Ya Resulullah bu fakirin bir düşüncesi vardır, size arz etmeye geldim. Makul ise yapalım, değilse bırakalım.” (Özalp, 2017: 279)

Hz. Muhammed'in padişahlığı, girişilecek herhangi bir iş için karar verici olma konumuyla sınırlı değildir. Dini ve dünyevi yapının zirvesine yerleştirilen Hz. Muhammed, düğün yemeğinde misafirlere verilen hizmetin de merkezindedir. Böylece o, gök ve yer arasında, kendisine bakılarak hareket edilen bir kişi olarak axis mundi yahut demir kazık yıldızına benzetilmiştir: İslam toplumunun merkezinde Hz. Muhammed vardır, bütün işler ondan izin alınarak, onun söylediği şekilde gerçekleştirilir.

2 Oysa tarihi kaynaklarda Medine'nin padişahlıkla yönetilmediği bilinmektedir. İslam hâkimiyetine kadar Arap Yarımadası'nın bu bölümü konferatif yapılarla idare edilmiştir. Mekke'de oligarşik-pederşahi kabile yönetimi hakimdir. Öyleyse bu kurgu, sözlü anlatıların icracı, icra muhiti ve toplumsal koşullar tarafından değişimine bir örnek olmalıdır. Metinde geçen saçı, oku gibi kavramlar da bu etkinin göstergesidir. Ayrıntılı bilgi için Beki, 1998: 52-59.

Hz. Muhammed'in eşleri arasında Hz. Aişe öne çıkarılmıştır. Sa'd bin Ubbad'ın getirdiği kuzunun peygamber hanesine bölüşürülmesi görevinin Hz. Aişe'ye verilmesi bunu gösterir. İmam Ali ise hem peygamber ailesinin hem de İslam toplumunun çekirdeğindeki kişidir. Hz. Muhammed, düğün haberini çevredekilere duyurması için seçtikleri arasında ilk onun ismini sayar, Sa'd'ın sahabeleri düğüne davet edişinde yine ilk onun adı anılır (Özalp, 2017: 280-281). Heybetinden aslanların kaçıştığı, kendisi de aslana benzeyen, atının gözlerinden yıldırım fıskıran Hz. Ali (Özalp, 2017: 289), yoksulluğuna şükredecek kadar rıza ehlidir ve bu durumu gök ehlini ağlatmış, arşın titremesine sebep olmuş ve sonrasında Hak Teâlâ onun konumu için şöyle buyurmuştur:

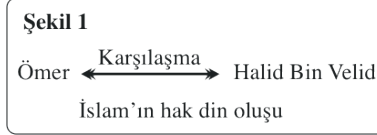
"Ey benim meleklerim, sizler sakin olun, her işte bir hikmet vardır, onu yine ben bilirim. Abir zamanda babibim Muhammed Mustafa'nın bir bölük asi ümmeti gelecek, benim emrimi, onun sünnetini terk ederek cebennem azabına layık olacaklar. Aslanımın bu fedakarlığına karşılık onların günahlarını affedeceğim, onlara cennette yüksek makamlar vereceğim." (Özalp, 2017: 282).

Hz. Muhammed'in İmam Ali'den haber getirene cennette komşuluğunu vadedmesi (Özalp, 2017: 286) yukarıdaki alıntı ile birleştirildiğinde, Hz. Ali'nin metinde Allah'ın ve Hz. Muhammed'in temsilcisi kılındığını göstermektedir. Bu bağlamda Hz. Ali'nin düğün hediyesi (saçılık) için cihada yönelmesi oldukça önemlidir. Cihat kavramının algılanışı noktasında cenknamede karşımıza çıkanlar, fıkihtan çok anlatının şekillendiği toplumun gerçeklikleri bağlamında değerlendirilmelidir.

Metinde asıl olaylar iki yolculukla³ başlar. Hz. Ali'den sonra Halid bin Velid de onu aramak için yola koyulur. Yukarıda cenknamenin bu parçası için çember benzetmesi yapılmıştı. Çemberin başlangıç ve bitiş noktasının aynı olay birimi olması da bunu göstermektedir.

3 Kahramanın yolculuğu bir olgunlaşma aracıdır. Mitolojik kahraman macera eşiğinde şiddetli bir şekilde tehdit edildiği sınavlardan geçer, olağanüstü veya büyüsel yardım görür, alışılmadık, fakat tuhaf biçimde çekici güçler dünyasına yolculuk eder. Ayrıntılı bilgi için Campbell, 2010: 273. Masalların da girişinde sunulan başlangıç durumu 'Aileden biri evden uzaklaşır.' kalıbı biçimbilimsel öge niteliği taşır. Ayrıntılı bilgi için Propp, 2001: 45.

Halid'in yolculuğu Ömer adında bir çobanla karşılaşmasıyla başlar. Çoban, rüyasında⁴ Hz. Muhammed'i görmüş ve Müslüman olmuştur. Ancak efendisi Emir Kaytan bir putperesttir, bu yüzden ona işkence etmektedir. Halid, çobana abdest, namaz ve salavatı⁵ öğretip Hz. Ali'yi aramaya devam eder. Dönüşte onu kurtaracağına söz verir (Özalp, 2017: 290).

İlk olay biriminde Ömer ve Halid'in karşılaşması, İslam dininin hak din olduğunu göstermek için kurgulanmış gibidir. Hiç tanımadığı bir kişinin rüyasına girmesi, İslam dinini bu şekilde kabul etmesi ve hiçbir zorlamaya boyun eğmeden dininde sabit kalışı gibi ayrıntılar bunu göstermektedir. Yaşanılan hayata, fiziksel dünyaya hükmedenler yanında rüya âlemine, metafizik dünyaya hâkim bir peygamber portresi ileride sıkça işlenecektir. İkinci bir husus ise Ömer'in kafir zulmünden kurtarılması işinin Halid'e bırakılmayıp Hz. Ali'ye havale edilmiş olmasıdır. Bu ayrıntı Hz. Ali'nin metin boyunca konumlandırıldığı yer açısından oldukça önemlidir.

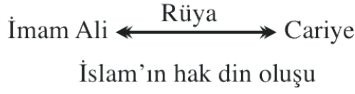
Metin, bu noktadan sonra Hz. Ali'nin macerasına odaklanır. Medine'den çıktıktan sonra dört gün dört gece at süren Hz. Ali, beşinci gün bir dağa varmıştır. Dağın eteklerindeki ovada altı yüz bin kara çadırılık bir sahra uzanmaktadır, bunların arasında ak çadırlar da vardır. Hz. Ali'nin bu manzara karşısında düşündükleri *"Sonra kalkıp bu kavmi dine davet edeyim. Eğer dine girmezlerse cümlesini kılçaktan geçireyim, mallarını ve davarlarını alıp Sa'd bin Ubbad'a saçılık iletirim."* şeklinde aktarılır (Özalp, 2017: 291). Hz. Ali'nin bu yolculuğa Sa'd bin Ubbad'a düğün hediyesi verebilmek için çıktığı düşünülecek olursa, 'cihad' kavramının nasıl algılandığı görülecektir.

4 Rüya motifi, sözlü ve yazılı edebiyatın en sık karşılaşılan anlatı unsurlarından biridir. Burada söz konusu motifin işlevi üzerinde durmayacağız, bu konuda müstakil bir çalışma olarak Umay Günay'ın eserine bakılabilir. Ayrıntılı bilgi için Günay: 2008.

5 İslam'la yeni tanışanlara dinin en kısa şekliyle öğretilmesi geleneksel anlatılarda benzer kalıplarla anlatılır. 'Abdest, namaz ve salavat' bu kalıplarda sıkça karşımıza çıkar. Bkz. Dede Korkut Hikâyelerinde de kahramanlar arı sudan abdest alıp iki rekât namaz kılar ve adı güzel Muhammed'e salavat getirirler. (Ergin, 2004: 114) Bunun toplumların yaşam şekilleriyle ilişkili olduğu açıktır. Özellikle halk anlatılarında cihat kavramının merkeziliği ve ibadet kısmının gölgede kalışı doğrudan toplumsal yaşantı ve onun temel dinamikleriyle ilişkilidir.

Sonrasında Hz. Ali, bir cariye ile karşılaşır. Cariyenin soruları üzerine kendini tanıtır ve Hz. Muhammed'i anlatır. Cariye bu anlatılanlar sonrasında Müslüman olur. Efendisinin yanına döndüğünde Hz. Ali'den bahseder. Hz. Ali ile savaşmaktan korkanların imdadına Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu bilen yaşlı bir bilgin yetişir. Hz. Ali'ye süt ve poğaçaya gönderilir. Bu ikramları geri çevirmeyen Hz. Ali, yemeğini yediği bu toplulukla savaşmayacaktır.

Şekil 2

Bu karşılaşmaların ilkinde Hz. Ali, dini temsil eden ve onu anlatıp yayan bir kişiliktir. Metinde dini anlatıp yayan ilk kişi Hz. Muhammed'dir. Rüyalarda bu iş insanüstü bir güç tarafından gerçekleştirilir. Dolayısıyla dini yayma görevi Hz. Muhammed'den sonra Hz. Ali'ye atfedilmiştir. Metin boyunca Hz. Ali'nin konumlandırılışı açısından bu önemli bir ayrıntıdır. Hz. Ali'nin Emir Avk ve halkıyla savaşa tutuşmaması ise bilindik bir motifle, tuz-ekmek hakkı ile ilgilidir.⁶ Burada cihat olgusunun fıkhıtan ziyade kültürel kabullerle nasıl şekillendiği de dikkat çekicidir.

Tekrar yola koyulan Hz. Ali, bir dağ başında dinlenirken Düş Sahrası'nı görür. Biri kara diğeri kızıl iki çadır bulunan bu sahrada kara çadırın içi altın ve gümüş putlarla doludur. İkinci çadırda ise bir çengi ve bir delikanlı konuşmaktadır. Delikanlı, çengiyeye dünyada kendine denk bir er olup olmadığını sorar. Çengi korka korka dünyanın en yiğit kişisini açıklar:

“Ya cengâver, Medine şehri vardır, orada Muhammed Mustafa adlı bir peygamber zühur etmiştir. Onun velayet sabibi bir damadı varmış. Herhangi bir mecliste anılsa o mecliste hazır olurmuş. İmdi ya cengâver, bir kez o eri çağırayım, velayet kuvvetiyle hazır olsun, sen de nice er olduğunu seyret.” (Özalp, 2017: 297)

6 Tuz, Kâbe binasının yapımından arta kalan toprakların Tanrı'nın emriyle Hz. İbrahim tarafından dört bir tarafa saçılması ile oluşmuştur. Bu sebeple tuz-ekmek hakkı maddeden çok manayı ifade eder. Aynı sofradan tuz-ekmek yiyen kişiler bir kalp olur ve birbirlerine kötülük yapamazlar. Bk. Elçin, 1997: 458.

Adı Mariye olan Çengi ve diğer arkadaşı kırk gün önce rüyalarında Hz. Muhammed'i görüp Müslüman olmuşlardır. Bu rüyada Hz. Muhammed, onlara kırk gün sonra İmam Ali'nin yanlarına geleceğini söylemiştir. Bu ayrıntılar sonrasında çadıra giren İmam Ali çadıra girerken 'Sizi arındıracak rehberiniz geldi.' (Özalp, 2017: 298) cümlesiyle içeri girer. Bu kerametini 'Benim bir kerametim budur ki her kim bana, gel yetiş ya Ali, dese Hâk Teâlâ'nın inayeti ve Muhammed aleyhisselamın mucizatiyle gelip ona yetişirim.' (Özalp, 2017: 299) şeklinde izah eder. Daha önce Allah'ın melekleriyle konuşmasında karşımıza çıkan ima bu rüya sahnesiyle birleştirildiğinde, Hz. Ali'ye ait bu maceranın bütünüyle yaratıcı tarafından kurgulandığını vurgulamak içindir. Böylelikle metin boyunca Hz. Muhammed, İmam Ali ve İslamiyet etrafında anlatılanlara ilahi bir boyut kazandırılmış olmaktadır. Bu da Hz. Muhammed ve Ali'nin konularını sorgulanamaz bir noktaya taşımaktadır.

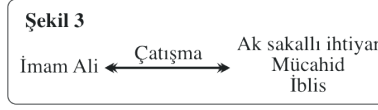
İmam Ali, söz konusu çadıra girdiğinde adının Ebul Muhsin olduğunu öğrendiğimiz bir delikanlı ve Mariye ile karşılaşır. Genci İmam Hüseyin'e benzeten İmam Ali, onunla güreşir ve Müslüman olmasını sağlar.⁷ Ebul Muhsin, bütün servetini İmam Ali'ye vermeyi teklif etse de İmam Ali, aradığı malı kılıcıyla kafirden kazanmak amacındadır. Bu yüzden yeniden yola koyulur.

Bu olay biriminde iki karşılaşma ve bir çatışma karşımıza çıkmaktadır. Mariye ve diğer çengi ile Hz. Muhammed arasındaki karşılaşma rüyada gerçekleşmiştir. Mariye ve Ebul Muhsin çatışmasında İslam ve putperestlik mücadelesi sembolize edilir. İmam Ali ve Ebul Muhsin çatışması da aynı şekildedir. İki çatışmanın art arda aynı anlam dairesini işaret edişi, söz konusu yorumun iyice belirginleştirilmesi amacını taşımaktadır.

Kan Suyu'nu bulmak için yola koyulan İmam Ali, ihtiyar bir ermiş ile karşılaşır. Kendisini Mücahid olarak tanıtan bu ihtiyar, Hristiyan olduğunu, gaipen bir sesin Hz. İsa'nın ağzından onu bilgilendirdiğini, İmam Ali'ye Kan Kalesi'nin yolunu göstereceğini söyler. Mücahid, İmam Ali'yi yolundan uzaklaştırıp bir tuzığa çeker. Lak Kalesi'ne götürür. Buranın hükümdarı Tarık Zengi de Hristiyan'dır. Kalenin

7 Metinde Hz. Hüseyin'in kardeşi Hz. Hasan'a üstün tutulduğu bazı ayrıntılar dikkati çeker. Ağlayan çocukları dedeleri Hz. Muhammed'e götüren Fidda Hüseyin'i sağ, Hasan'ı sol elinden tutar. (İslam kültüründe sağ taraf cennet ile sol taraf da cehennem ile (bkz. Vaka:8) ilişkilendirilmiş olduğu için birçok hadiste de sağ üstün kabul edilir.) Ebul Muhsin'in de Hüseyin'e benzetilmesi bu düşüncüyü destekler. Çünkü Ebul Muhsin, Hz. Ali dışında yenilmez bir kahraman gibi anlatılmıştır.

önünde ortadan kaybolan İblis, başka bir kılıkta Tarrık Zengi'nin karşısına çıkar. Hz. İsa tarafından görevlendirildiğini, Hz. Muhammed'i ve İslâm'ı yok etmek için İmam Ali'nin öldürülmesi gerektiğini söyleyerek onu ikna eder.

Elimizdeki anlatının bu bölümü *'İblis Hazreti Ali'yi Tuzağa Çekiyor'* başlığıyla verilmiştir. Böylesi bir adlandırma sonrasında *at üzerinde, elinde teşbih, dilinde zikir, hay bre hay, durmayıp giden ak sakallı kâmil bir kişi* karşımıza çıkar (Özalp, 2017: 304). Okuyucu/dinleyici başlığın yönlendirmesi ile ihtiyar ve şeytan arasındaki ilişkiyi çabucak kavrayacaktır. Bunun yanı sıra yukarıda belirtilen Allah ve melekler arasındaki konuşma her şeyin önceden nasıl planlandığını gösterdiğinden, anlatının bu parçasının yorum alanı işaret edilmiş gibidir.

İmam Ali ve ak sakallı ihtiyar arasındaki ilişki karşılaşma olarak başlar. Bu karşılaşmada adının Mücahid olduğunu öğrendiğimiz ak sakallı, ağzından zikir eksik olmayan, eli tespihli kişi de daha öncekiler gibi gaipten bir sesin kendisine İmam Ali'yi haber verdiğini söyler. Başlığın ima ettiği bilgiyle şeytan olduğu anlaşılacak bu kişinin İmam Ali'yi doğru yoldan ayırıp yanlış yola, tuzağa çekmesi; okuyucu/dinleyici açısından yorumlanmak durumundadır. İmam Ali'nin, Allah'ın görevlendirdiği, Hz. Muhammed'in duasını almış bir kişi olarak yola çıktığı ve tekrar olmaması adına burada saymadığımız yukarıda belirtilen özellikleri onu masum kılmakta ve yorum alanı olarak Mücahid/şeytanı işaret etmektedir.

Öncelikle şeytanın ilk sahnedeki dış görünümü üzerinde duralım. Ak sakallı, elinde tespih, ağzında zikir, kâmil bir ihtiyar olarak şeytan/Mücahid, iç-dış, zahir-batın zıtlıklarını temsil edecek şekilde kurgulanmıştır⁸. İmam Ali'yle karşılaştığında söyledikleri de bu görünümü destekler mahiyettedir. Öyleyse dış görünüş ve söylem bu olay biriminde hakkın delili olarak yetersiz görülmektedir. Her ikisi de ancak eylemle desteklendiğinde doğru olanın/hakkın delili kabul edilebilir. Bunun yanı sıra Hz. Ali etrafında anlatılan metinler zincirinin bir parçasından bahsedildiği akıldan çıkarılmamalıdır. İmam Ali'nin her şeyden önce Ehl-i Beyt'i temsil ettiği hatırlanacak

8 Mücahid isminin Arapça 'cihad' kelimesiyle aynı kökten türetildiği ve anlamının 'cihat eden' olduğu düşünüldüğünde sözü edilen zahir-batın zıtlığının sınırlarının daha da geniş tutulabileceği açıktır.

olursa, doğru yoldan sapmamak adına takip edilecek yolun Ehl-i Beyt yolu olduğu mesajı metnin genelinde olduğu gibi bu olay biriminde de birincil gayedir. İblis'in (Mücahid/Kays) daha sonra Tarık Zengi karşısında *‘İmam Ali öldükten sonra Muhammed'in işi kolaydır.’* (Özalp, 2017: 307) şeklindeki ifadeleri İmam Ali ve Ehl-i Beyt'e yüklenen anlamın daha net görülmesini sağlar. Tarık Zengi ve Kays (İblis) karşılaşmasında Tarık Zengi'nin sorduğu *‘Ya Kays, ne kadar askeri vardır?’* sorusuna İblis'in *‘Ne askeri vardır ne de yoldaş, yalnız kendisidir.’* (Özalp, 2017: 307) cevabı, İmam Ali'nin İslam ve Hz. Muhammed için önemini ve kendisine yüklenen manayı kesin olarak gösterir.

‘İmam Ali'nin Zengilerle Cengi’ adlı bölümde Lak Kalesi önünde Tarık Zengi'nin ordusu karşısındadır. Kays/İblis, daha önce İmam Ali'ye yaptığı gibi Tarık Zengi'ye de kutsal bir ses ile uyarıldığını, İmam Ali'yi öldürmesinin Ruhullah'ı memnun edeceğini söyler. Tarık Zengi, üç kere yüz bin kişilik ordusuyla kalenin önüne, İmam Ali'nin karşısına çıkar. Önce kardeşi Tama Zengi'yi gönderir. Tama Zengi, İmam Ali'nin heybetinden korkup geri döner. Çok sinirlenen Tarık Zengi, ordularının başkomutanlığı vaadiyle Kama Zengi'yi gönderir. İmam Ali, önce muhatabını İslam'a davet eder. Olumsuz cevap sonrasında ilk üç hamle hakkını ona bırakır. Daha sonra ilk hamlesinde onu öldürür. Adeta iki ordunun savaşı gibi sunulan bu sahneden sonra İmam Ali binlerce insanı öldürür. Tarık Zengi'nin ordusu gerilemek zorunda kalır, bir süre sonra İmam Ali orduyu kaleye hapseder. Kazanamayacağını anlayan Tarık Zengi, İmam Ali'ye yaklaşır ve Müslüman olur.

Anlatının bu kesitinde bütün olay birimleri İslamiyet'in Hristiyanlık karşısındaki üstünlüğünü vurgulamak için kurgulanmıştır. Öncelikle Tarık Zengi'nin İmam Ali karşısına üç kere yüz binlik ordusuyla çıkması ve karşısında yalnızca bir kişi olması, açıkça İslam'daki tevhid/birleme ile Hristiyanlık'taki teslis/üçleme kabullerine sembolik bir göndermedir.

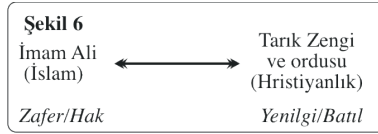

Bu olay biriminde ikinci çatışma da İslam ve Hristiyanlık alegorisi üzerinedir. Tarık Zengi, ordusunun en kahraman askeri olarak kardeşini İmam Ali'nin karşısına gönderdiğinde Tama Zengi, 140 arşınlık boyu ve bütün cesaretiyle savaş meydanına çıkar ancak İmam Ali'yi gördüğünde korkup geri çekilmek zorunda kalır.

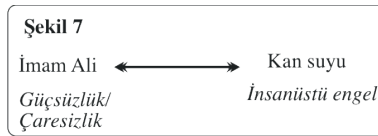

Bir diğer çatışmada ise İmam Ali, Kama Zengi karşısındadır. İlk olarak hasmını İslam'a davet eden İmam Ali, Kama Zengi'nin üç hamle yapmasına izin vermiş, kendi hamlesini sona saklamıştır. İmam Ali'nin ilk hamlede rakibini öldürmesi de bahsedilen sembolik göndermelerin bir yenisidir.

İslam ve Hristiyanlık alegorisi üzerine kurulu bu sahnelerden sonra iki ordu arasındaki savaş başlar. Tek başına İslam'ı temsil eden İmam Ali, olağanüstü cesareti ve gücüyle Tarık Zengi ve askerlerini kaleye hapseder. Dövüşerek kazanamayacağını anlayan Tarık Zengi, İmam Ali'nin gücü ve yenilmezliğinin sebebi olarak İslam'ın hak din oluşunu keşfeder ve Müslüman olur.⁹ Bu sonuç da yukarıda belirtilen iki din arasındaki karşılaştırmanın ve İslam'ın üstünlüğü amacının somutlaştırılmasıdır.

Metnin bu kısmından sonra İmam Ali, Kan Suyu'nun kenarına varmıştır. Kan Kalesi'ne gidebilmek için bu suyu aşmak, köprüye varmak gerekmektedir. Ne var ki bir tarafı kızıl kanı, diğer tarafı kara katranı andıran bu su, geçitsiz, aşılmaz bir engeli temsil eder. İmam Ali gibi insanüstü bir güç bile onun karşısında çaresiz kalır. Bütün uğraşlarına rağmen bir geçit imkânı bulamaz. Süleyman peygamber zamanında yapılan bu kalenin sularında gemileri yutacak büyüklükte kandan-katrandan canavarlar yaşamaktadır.

İmam Ali ve Kan Suyu arasındaki bu ilişkiyi bir çatışma olarak kabul etmek mümkündür. Bir tarafta tek başına ordulara diz çöktüren İmam Ali, karşısında böyle

9 'Eğer bu kişinin tuttuğu din hak olmasaydı, yalnız bir kişinin elinden bu kadar iş gelmezdi' (Özalp, 2017: 310).

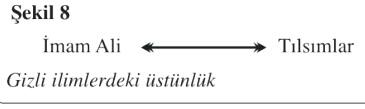
bir kişiyi aciz bırakan bir engel, güçlük. Tam da bu esnada Süleyman Peygamber'in anılması tesadüfi olmamalıdır. Çünkü peygamberler genel olarak, bilhassa Hz. Süleyman, Allah tarafından bahşedilen insanüstü vasıflara sahiptir. Metnin daha önceki olay birimlerinde İmam Ali'nin Hz. Muhammed'i, dolayısıyla İslam'ı temsil ettiği belirtilmişti. Bu bağlamda İmam Ali'ye peygambervari özellikler atfedildiği de gösterilmişti. Burada da bir kere daha somut bir şekilde söz konusu olağanüstülükler tekrarlanır. Tanrı, İmam Ali'ye seslenir ve ne yapması gerektiğini söyler¹⁰. Bu çatışma, bir insan olarak İmam Ali'nin karşılaştığı güçlükleri yenemeyeceği, dua motifiyle sembolize edilen Tanrı'ya bağlılık ve onun izni ile bütün bunların olabileceğini göstermek için kurgulanmış gibidir. Bu durum hem insanın yalnız başına ne kadar aciz olduğunu hem de yaratıcının izni ile nelere kadir olduğunu göstermektedir. Metnin başından itibaren İmam Ali'nin Tanrı tarafından görevlendirildiği fikri de bu şekilde hatırlanmış ve desteklenmiş olmaktadır.

'Kan Kalesi'nin Fetbi' adlı metinde Kan Suyu'nun geçildiği sahneye kadar İmam Ali'nin kahramanlığı, yenilmezliği yani daha çok savaşçılığı öne çıkarılmıştır. Oysa geleneksel Hz. Ali literatürü onu aynı zamanda ilmin kapısı olarak kabul eder. Bu bağlamda İmam Ali'nin kaleye giden yolda bütün hayvan başlarıyla temsil edilen tılsımları kendine has bilgisiyile çözmesi ve kılıcıyla heykelleri parçalaması¹¹ onun gizli ilimlerle ilgili yönünü öne çıkarmak içindir. Klasik kaynaklarda Hz. Süleyman'ın diğer peygamberlerde görülmeyen özellikleri olduğu -kuşlarla konuşmak, tabiat olaylarına hükmetmek, yüzüğüyle bitimsiz bir iktidara sahip olmak vb.- nakledilir. Kan Kalesi'ndeki kitabelerde İmam Ali'nin geleceği ve burayı yeniden fethedeceği belirtilir.¹² Bütün bunlar İmam Ali'nin Süleyman peygamberin varisi olarak onunla temsil edilen ilimlerin de sahibi olduğunu göstermek içindir.

10 Bu hadise açık bir şekilde Hz. Musa'nın Tanrı ile muhaveresine yapılmış bir telmihtir. Anlatının devamında Kan Suyu'nun kılıçla yarılması, güneşe tapan Kahkaha ve halkın ona tapınması da Hz. Musa ile Firavun kıssasını hatırlatan somut benzerlikler olarak görülebilir.

11 Bu sahnenin en bilindik kıssalardan biri olan Hz. İbrahim'in putları kırdığı anlatıyı güçlü bir şekilde çağrıştırdığı söylenebilir. Bir peygamber tarafından kendi inancı doğrultusunda inşa edilen bir yapının kendisinden sonra başka bir inancı temsil eden objelerle doldurulması gibi ayrıntılar da iki metin arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından değerlidir.

12 Hz. Süleyman'ın İmam Ali ile ilgili kehaneti de dokuz numaralı dipnotta belirtilen ve bu anlatıyla Hz. Musa kıssası ile ilişkilendiren ayrıntılardan bir diğeridir. Firavun'un gördüğü rüya sonrası Musa'yı aratması gibi Kahkaha da İmam Ali'yi aratmaktadır.

Kedi ve köpek heykellerinin parçalanması sonrasında Kahkaha, Kan Suyu'nun aşıldığını anlar ve kim olduğunu öğrenmek için adamlarını gönderir. İmam Ali'yi gören askerler onunla savaşmaktan çekinir ve bunu belli etmemek için ona başka bir şekilde yaklaşır. İmam Ali, bu savaş hilesini anlar ve kendisi de başka bir savaş hilesi kullanır. Bu sahne de İmam Ali'nin sadece savaşmayı değil savaş ilmini tüm ayrıntılarıyla bildiğini somutlaştırır.

Anlatının bu kısmında İmam Ali, kendisine eşlik eden askerlerle zaman geçirirken Halid bin Velid'in macerasına dönülür. İki olay zinciri şeklinde kurgulanan anlatıda asıl olay bazı noktalarda kesilir ve diğer olay örgüsü bir süre anlatılır. Bu bir yandan anlatının ayrıntılarını, dinleyicilerin zihnindekileri hatırlatmak ama asıl önemlisi heyecan ve merak ögesini tırmandırmak için kullanılan sözlü geleneğe ait bir yöntemdir.

İmam Ali, Kahkaha ile buluşması öncesinde refakatçiler eşliğinde Kan Kalesi'ni gezer. Hazineser, cennet ve cehennem kısımları görselliğe yaklaşan betimlemelerle aktarılır.¹³ Askerlerin fazlalığı, kalenin bitmez zenginliği, büyüklüğü, güzelliği birazdan İmam Ali'nin başaracağı işin önemini gösterecek şekilde ayrıntılandırılır. Diğer yandan bir tarafta gerçek ve tek Allah'ın temsilcisi, diğer tarafta batıl bir ilahın temsilcisi olacak şekilde sahne yalnızlaştırılacaktır. Bundan önce cennette İmam Ali, Kahkaha'nın kızı Nigar ile karşılaşır. Rüyasında Hz. Muhammed'i gören Nigar, Müslüman olmuş ve İmam Ali'yi beklemektedir (Özalp, 2017: 334). Bu karşılaşma sözü edilen hak-batıl çatışmasını somutlaştıran bir örnektir.

Kahkaha, adamlarına İmam Ali'yi sahip olduklarının ihtişamı ile etkilemek isterken başarısız olmaya mahkûmdur. Ancak Tamruç adlı savaşçı İmam Ali'yi öldürmesi karşılığında Kahkaha'nın kızına talip olmuş ve tam İmam Ali Kan Kalesi'nde yken

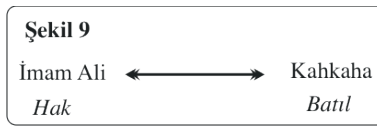
13 Anlatının bu kısmında Kahkaha'nın cennet ve cehennemi aktarılırken Hz. Musa kıssasına uzanan bir geçit daha görülür. Daha doğrusu bu uzun tasvirlerin, cennet ve cehennem bahislerinin altını kazıdığımızda Kur'an'da Firavun'un 'Ene rabbikümül ala.' (Firavun kibir ve cehaletle: "Sizin en yüce Rabbiniz benim!" Nâzi'ât Suresi, 24) ifadesi ile karşılaşırız. Bir tanrı gibi cennet ve cehennemi olan, öldüren yaşatan bir ilah olarak halkın kendisine taptığı Firavun kıssası yine karşımızdadır.

geri dönmüştür. Yanında İmam Ali'nin kesik başını getirdiği iddiasındadır. Bu sahne henüz bir çatışmaya evrilmeden dinleyici/okuyucu için kimin hak, kimin batılı temsil ettiğini somutlaştırmak içindir. Devamında kendisine gülünmesinden alınan Tamruç, İmam Ali'ye meydan okur ve sözü edilen çatışma sahnesi tamamlanmış olur. Bir tarafta Kahkaha'nın temsilcisi Tamruç, diğer tarafta Allah ve resulünün temsilcisi İmam Ali vardır.

İmam Ali, Allah ve resulüne saygısızlık eden Tamruç'a öyle bir darbe indirmiştir ki Cebraîl, Allah'ın emriyle yetişirse Zülfıkar, dünyayı ve onu tutan öküzü ikiye ayıracaktır. Üstelik bu darbe sırasındaki narası Medine'den duyulmuş, Hz. Muhammed kendisine dua etmiş ve sahabesine de ettirmiştir. Bütün bunlar yukarıda belirtilen hak ve batıl mücadelesini somutlaştırmak için seçilmiş ayrıntılardır.

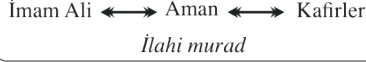
İmam Ali, Tamruç'tan sonra Kahkaha'nın sayısı belli olmayan ordusuyla tek başına günlerce savaşır. Sonunda Halid, Ebul Muhsin ve Tarık Zengi de yardımına gelir. Yine de karşılarındaki ordu baş edilemezdir. Bu çatışma da az ve güçsüz görünenin hakkı temsil ettiğinde, kalabalık ama batılı temsil edenleri mağlup edeceğinin göstergesidir.

Anlatının bu en önemli sahnesinin finalinde İmam Ali, Kahkaha'yı yakalar, onu imana davet eder, kabul etmediğinde bir kalkan gibi kullanarak savaşa devam eder. Hakkın batılı mağlup edeceğini somutlaştıran bu çatışma açık bir şekilde Hayber'in fethini çağrıştıracak şekilde kurgulanmıştır. Orada da Hz. Ali, Hayber Kalesi'nin kapısını tek eliyle sökmüş ve kalkan olarak kullanarak kalenin fethine müyesser olmuştur.

Hükümdarlarını kaybeden Kan Kalesi mensupları, zaferden umutlarını keser, ölümden kurtulabilmek için danıştıkları bir rahip aman dilemelerini salık verir. Allah adına aman dileyen askerleri duymayan İmam Ali, kılıç sallamaya devam eder ancak Zülfıkar artık kesmemektedir. Bunun Allah'ın muradı olduğunu anlayan İmam Ali, düşmanlarının isteklerini kabul eder ve karşıındakiler İslam'ı seçerler. Bu çatışmada kanıtlanmak istenen Zülfıkar'ı sallayan İmam Ali olsa da onu ve sahibini yenilgisiz kılanın Allah olduğudur. Hatta bu sahnenin Bedir Savaşı anlatılırken *Kur'an*'da 'Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı.' (Enfal, 8/17) ayetine bir telmih olduğu da açıktır.

Şekil 10

Kan Kalesi'nin fethi, Hz. Süleyman'ın işaret ettiği gibi İmam Ali'ye nasip olmuştur. Savaştan sonra kalenin yönetimi Ebul Muhsin'e bırakılır, Tarık Zengi de kendisine vezir tayin edilir; İmam Ali 500 deve yükü ganimet ve Nigar'la beraber dönüş yolculuğuna başlar. Yolculuk boyunca iki önemli çatışma yaşanır, önce Melik Avk'ın elinden cariyeye Zahibe kurtarılır; sonrasında Kaytan'ın elinden Çoban Ömer kurtarılır. Böylece İmam Ali, ayak bastığı hiçbir yerde küfre hayat hakkı tanımamış olacaktır. Bu nedenle kendisi metin boyunca Hz. Muhammed'in, Allah'ın ve İslamiyet'in temsilcisi kılınmıştır. Medine'ye vardıklarında İmam Ali'nin dönüş müjdesini veren Halid, peygamberin cennette komşuluğunu kazanır. İmam Ali, Hz. Muhammed'in ayakları dibine düşer. İltifat ve dua alır. Nigar'ı Peygambere takdim eder¹⁴. Getirdiği ganimetin tamamını dağıtır. Yani anlatının başlangıcındaki gibi fakirlik dışında hiçbir şeye sahip değildir. Böylece İmam Ali'nin yaptığı hiçbir şeyin kendisi için olmadığı gösterilir. O, yalnızca İslam, onun peygamberi ve bu dinin sahibi için yaşamış bir sembol kılınır.

Sonuç

Kan Kalesi Cengi, İslam toplumunun merkezden çepere doğru bir kesitini sunacak şekilde kurgulanmıştır. Bu toplumun çekirdeğinde Hz. Muhammed yer alır. En küçüğünden en büyüğüne kadar herkes, bütün işlerinde onun sevk ve idaresi altındadır. Bütün bireylerin en büyük arzusu Hz. Muhammed'e daha yakın olabilmektir. Halid bin Velid'in cennetteki komşuluk için göze aldıkları bunu gösterir. Söz konusu yakınlık olduğunda Hz. Muhammed'in yanı başında İmam Ali ve ailesi yer alır. Özellikle İmam Ali, Hz. Muhammed'in ve getirdiği dinin neredeyse tek başına temsilcisi kılınmıştır. Her işi öncelikle Allah'ın takdiri, daha sonra Hz. Muhammed'in dua ve desteğiyle gerçekleşmektedir. İnsanlar rüyalarında Hz. Muhammed'i görüp Müslüman olurken, kendilerine verilen ilk müjde İmam Ali'nin gelişidir.

14 Nigar'ın Hz. Muhammed'e sunulması da Kan Kalesi fethinin Hayber'in fethinin ayrıntılarıyla kurgulandığını gösteren bir diğer unsurdur. Bilindiği gibi Hz. Muhammed, Hayber'in efendilerinden Huyey bin Ahtep'in kızı Safiyye ile evlenmiştir. Savaş ganimetinden cariyeye olarak Dihye bin Halife'ye verilmesine rağmen sahibelerin, Hz. Safiyye'nin Beni Nadir'in hanımefendilerinden olduğunu, bunun uygun olmayacağını belirtmeleri üzerine Hz. Muhammed ile evlendirilir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kazıcı, 1991: 273-293.

Metnin genelinde İslam adına gerçekleşen bütün işlerde Allah ve peygamberini temsil eden sembol, İmam Ali'dir. Metnin kurgusu da İmam Ali'nin sözü edilen sembolleştirilmesini destekler. Ebul Muhsin'le putperestleri, Tarık Zengi ile Hristiyanları, Kahkaha ile Yahudileri/Firavunları yenilgiye uğratan, İslam'ı tek hak din olarak zafere taşıyan İmam Ali'dir. Görüldüğü gibi İmam Ali'nin mücadele ettiği topluluklar bile alegorik bir içerikle donatılmış ve en bilinen inançları temsil edecek şekilde kurgulanmıştır.

Metinde olayların dizgeleştirilmesi kronolojik açıdan da İmam Ali'yle ilişkilidir. İslâm tarihi açısından bakıldığında Müslümanlar önce putperestlerle, daha sonra ya da bu sırada Yahudilerle ve nihayetinde Hristiyanlarla mücadele etmiştir. Cenname geleneğinin yaşatıldığı Türkler içinse putperestler ve Yahudiler tarihsel açıdan somut olarak cihat ettikleri gruplar olmamıştır. Türkler için cihat, Hristiyanlara karşı yapılmıştır. Görüldüğü gibi metnin olay örgüsü ne İslam tarihine ne de Türk-İslam toplumunun tarihsel gerçekliğine uygundur. Oysa İmam Ali'nin kendi yaşamını merkeze koyduğumuzda tablo oldukça nettir. İmam Ali, İslam'ın putperestlere karşı verdiği ilk savaşlarda başrolde. Ancak onun dillere destan olan kahramanlığı Hayber'in fethi esnasında görülmüştür. "Kan Kalesi Cengi" adlı metin de bu nedenle Hayber fethine benzetilen bir sahne ile hitama erdirilmiştir. Böylelikle İslam tarihi kurgusal olarak İmam Ali etrafında şekillendirilmiştir.

Metinde rüya, maddi âlemi içine alan sonsuz bir gücün varlığını kanıtlamak için kullanılmıştır. İslam'ı temsil eden iki önemli kişilik olan Hz. Muhammed ve İmam Ali, yaşanan fiziksel hayattan önce rüyalarda insanlara ulaşmakta, onları hak din olan İslam'a dâvet etmektedir. Zahibe, Mariye ve Nigar bu şekilde Müslüman olmuş ve İmam Ali vasıtasıyla Hz. Muhammed'e kavuşmuştur.

Sa'd bin Ubbad'ın getirdiklerini peygamber eşlerine Hz. Aişe'nin dağıtması, İmam Ali'nin peşinden giden Halid bin Velid'in Hz. Muhammed'in cennetteki komşuluğunu kazanması ise metnin Sünni dinleyici/okuyucu kitlelerini de halkanın içine dahil eden göndergeleridir.

KAYNAKÇA

- ATALAN, Mehmet (2008). "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri". *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*. I/2. 7-27.
- AYKAÇ, Onur (2017). "Hz. Ali-İfrit Cenginin Yeni Bir Nüshası". *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları*. S. 15. 31-69.
- BEKİ, Abdülaziz (1998). *İslam Hukukunda Sijasi Yönetim*. Kayseri: Bekke Yayınları.
- CAMPBELL, Joseph (2010). *Kabramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ÇETİN, İsmet (1997). *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- ECO, Umberto (2012). *Yorum ve Aşırı Yorum*. İstanbul: Can Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları 2*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÖKA, Erol, v.d. (1999). *Önce Söz Vardı (Yorumsamıcılık Üzerine Bir Deneme)*. Ankara: Vadi Yayınları.
- GÜNAY, Umay (2008). *Türkiye'de Aşıklık Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- JUNG, Carl Gustav (2005). *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (2001). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 (Tıp Tablilleri)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARPAT, Kemal (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- KAZICI, Ziya (1991). *Hız. Muhammed (S.A.S.)'in Eşleri ve Aile Hayatı*. İstanbul: Çağ Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ÖZALP, N. Ahmet (2017). *Hız. Ali Cenklere*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- PROPP, Vladimir (2001). *Masalın Biçimbilimi (Olağanüstü Masalların Yapısı)*. İstanbul: Om Yayınevi.

